

Universität Regensburg

Fakultät für Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften

Institut für Slavistik

Slavische Philologie

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Filologie (Český jazyk)

Autoreferát disertační práce

**Vztah evaluativity a neurčitosti na příkladu složených neurčitých
zájmen v češtině**

**Die Beziehung zwischen Evaluativität und Indefinitheit am Beispiel der zusam-
mengesetzten Indefinitpronomina im Tschechischen**

**The relation between evaluativity and indefiniteness on the example of com-
pound indefinite pronouns in Czech**

Školitelé:

Prof. Dr. Björn Hansen

Mgr. František Martínek, Ph.D.

2023

Mgr. Martina Rybová

1 Úvod

Disertační práce se zabývá vztahem mezi dvěma obecnými koncepty, evaluativitou a neurčitostí, který zkoumá na příkladu složených neurčitých zájmen v češtině. Neurčitá zájmena se těší velkému zájmu jazykovědců zabývajících se především jejich sémantikou a inventářem, ze slovanských jazyků především na příkladu ruštiny. Zároveň jsou tématem mnoha typologicky orientovaných popisů, jako např. Haspelmathova (1997). V obou těchto sférách je, většinou ve formě stručných a dále nespécifikovaných poznámek, zmíněno, že neurčitá zájmena mohou kromě významu neurčitosti či dalších přidružených významů nést i význam evaluativní (či expresivní). Ten je přisuzován především takovým neurčitým zájmenům, jež jsou odvozena od verbálních frází a jimž je na základě jejich variantnosti přisuzován spíše nižší gramatikalizační status. Haspelmath (1997) například v tomto ohledu zmiňuje neurčitá zájmena s markerem neurčitosti *búhvi-* v různých jazycích, mimo jiné i v češtině.

Na tento neuspokojivý stav zkoumání potenciálního evaluativního významu neurčitých zájmen navazuje předkládaná disertační práce, která se snaží na příkladu češtiny tyto zmínky o hodnotícím významu neurčitých zájmen potvrdit nebo vyvrátit.

Mimoto se práce pokouší o doplnění inventáře neurčitých zájmen, který se, i v návaznosti na výzkumy doposud provedené na jiných jazycích, zdá být mnohem bohatší, než uvádí dostupné gramatiky, slovníky či různé studie.

V návaznosti na tyto cíle je práce rozdělena na čtyři samostatné bloky. První z nich (kapitola 2) shrnuje rešerši dosavadních výzkumů na poli evaluativity. Zde práce seznamuje čtenáře s různými pojetími konceptu evaluativity, jež se mezi sebou liší jak užívanou terminologií (evaluativita – emocionalita – postojová teorie), tak tím, co je obsahem pojímané kategorie (např. *evaluativita* v pojetí Hunstonové – Thompsonové 2007; *emocionalita* v pojetí Veselovské 2017, příp. Bednarekové 2008; *stance theory* v pojetí Bibera et al. 1999; *appraisal theory* v pojetí Martina a Whitea 2005; *axiologie* v pojetí Dolníka 2005 ad.).

Druhý blok (kapitola 3) představuje nejprve různé teoretické přístupy k neurčitosti, a zejména k neurčitým zájmenům v kontextu slovanských jazyků. V této části práce vychází z Haspelmathovy monografie o neurčitých zájmenech a jejich sémantickém mapování (1997). Následně je v této části práce zhodnocen a popsán inventář českých neurčitých zájmen, jaký uvádí vybrané gramatiky a slovníky češtiny, a dále je popsána

rešerše inventarizace zájmen ve vybraných dostupných studiích, jež se tímto tématem zabývají. Závěrečná část tohoto bloku se věnuje shrnutí výsledků provedené korpusové analýzy, jejímž cílem bylo nalézt nové prostředky, jež je možné z hlediska jejich fungování označit za neurčitá zájmena. Z tohoto rozšířeného inventáře jsou následně vybrány konstrukce, jež jsou následně podrobeny analýze za účelem identifikovat či vyvrátit jejich možný evaluativní význam.

V krátké kapitole 4 jsou vyjmenovány a detailněji popsány výzkumné otázky a hypotézy, na nichž je výzkum evaluativního významu zájmen v předkládané práci založen.

Následující blok (kapitola 5) představuje metodologická východiska práce. Nejprve shrnuje poznatky konceptu tzv. evaluativní prozodie, jenž je založen na hypotéze, že se evaluativní prostředky sdružují ve výpovědi a v diskurzu a že společným působením poté přispívají k evaluativní harmonii a kohezi textu. Z tohoto konceptu vychází následně představená analýza, v předkládané práci nazvaná lexikograficky podpořená kolokační analýza. Jejím základem je právě předpoklad souvškytu více evaluativních jednotek v kontextu. Vychází se tedy z toho, že pokud zájmena evaluativní význam nesou, vyskytují se opakovaně v kolokaci s prvky, jež jsou hodnoceny jako evaluativní. Kapitola 5 je zároveň věnována detailnímu popisu jednotlivých kroků, jež vedou k identifikaci evaluativního nebo neutrálního významu vybraných neurčitých zájmen.

Poslední blok (kapitola 6) je pak věnován výsledkům provedené analýzy neurčitých zájmen. Výsledky jsou nejprve shrnuty pro každé vybrané zájmeno zvlášť, a to v abecedním pořadí, a následně porovnány mezi sebou. Navazující diskuse pojednává o potvrzení či vyvrácení předem stanovených hypotéz a odpovídá na výzkumné otázky.

2 Teoretická báze evaluativity

Rešerše v oblasti výzkumu evaluativity a přístupů k ní přinesla především poznatky o tom, jak se evaluativní význam vyjadřuje, na jakých principech je založen a v jakém vztahu je k jiným komunikačním prostředkům. V tomto ohledu se většina představených konceptů shoduje v následujících bodech:

- a) Evaluativní prostředky mohou být jak verbální, tak neverbální (gestikulace, mimika, tón promluvy).

- b) Hodnocení (evaluační) může být vyjádřeno jak explicitně (např. určitými lexikálními prostředky), tak implicitně (pomocí neutrálních prostředků, v mluveném jazyce např. pomocí příznakové intonace či atypického přízvukování).
- c) Hodnocení se v jazyce projevuje především na úrovni slovní zásoby, přičemž nejde jen o původně expresivní výrazy (viz dále), ale i o původně stylově neutrální prostředky, např. *krásný*.
- d) Jádrem evaluativních prostředků jsou expresivní výrazy a výrazy označující emoce či pocity.
- e) Každé (jazykově vyjádřené i nevyjádřené) hodnocení je nutně subjektivní, tedy individuální dle mluvčího, který ono hodnocení provádí. Zároveň je ale takové hodnocení i intersubjektivní, a to proto, že mluvčí do jisté míry hodnotí předměty/události/osoby podle toho, jak je obvyklé je hodnotit ve společenství, v němž žije. Každé hodnocení je tedy ovlivněno např. kulturou, náboženstvím či morálními zásadami, jež mluvčí do komunikace přináší na základě rodinných, přátelských vztahů, resp. vztahů komunitních či společenských.
- f) Tím, že mluvčí pronáší hodnocení, zároveň ovlivňuje svého komunikačního partnera a do jisté míry jím manipuluje. Komunikační partner je nucen na hodnocení reagovat, ať už souhlasně, nebo nesouhlasně. Tato reakce nemusí být součástí probíhající komunikace, manipulace partnera probíhá do jisté míry na nevědomé úrovni.
- g) Hodnocení obsažené v jakékoli komunikaci reaguje na situační vlivy a je na nich závislé (např. momentální prostředí, aktuální životní situace či etické normy).

Obsah kategorie evaluativity v jejích jednotlivých pojetích se odlišuje na těchto úrovních:

- a) Jednotlivé přístupy se neshodují v tom, zda lze evaluativní prostředky mimo úroveň slovní zásoby nalézt i v oblasti slovtvorných, gramatických či syntaktických prostředků (např. sufix *-izna* či dále imperativ).
- b) Některé koncepty pracují pouze s dvou-, resp. tříbodovou škálou hodnocení, a to škálou pozitivní (*dobrý*) – negativní (*špatný*). Třetím, prostředním bodem na takovéto škále by byla hodnota *neutrální*.

Podle jiných konceptů nelze jakékoli hodnocení uspokojivě přiřadit pouze k těmto třem pólům. Taková pojetí pracují s vícebodovou škálou s plynulými

přechody mezi jednotlivými body, tedy s tvrzením, že se mezi hodnotami pozitivní a neutrální, příp. negativní a neutrální vyskytují ještě další, méně jednoznačné hodnoty jako např. „spíše pozitivní“ či „slabě negativní“ apod.

- c) Ne všechny koncepty se ztotožňují s myšlenkou, že je mezi evaluativní výrazy možné zařadit i modální prostředky, tedy že je modalita jistou podkategorií obecného konceptu evaluativity nebo jeho nadřazenou kategorií.

V obecném měřítku se koncepty shodují na tom, že je nutné na hodnocení nahlížet jako na fenomén projevující se na úrovni celého textu:

- (1) Monika má byt na hypotéku, auto z bazaru, práci od nevidím do nevidím. Ale je v celku spokojená. Když si našla partnera, zdálo se, že jí ke štěstí už nic nechybí. Do té doby, než se z něj „vyklubal“ nemakačenko a Monika ho už delší dobu živí.¹

Ačkoli je v příkladu (1) možné nalézt pozitivní evaluativní prostředky (*spokojená, ke štěstí už nic nechybí*), celkové vyznění textu je negativní (Monika je nucena finančně zajišťovat jak sebe, tak partnera, což jí nevyhovuje). Pokud bychom jednotlivé úseky textu četli odděleně, bylo by možné dojít k mylnému závěru, že text pojednává o spokojené pracující ženě. Vyjádření hodnocení tedy nelze nahlížet jen na úrovni samostatných vět.

3 Teoretická báze neurčitosti se zvláštním zřetelem k neurčitým zájmenům

Práce odlišuje na základě dostupné literatury neurčitá zájmena od jiných druhů zájmen v první řadě na základě jejich formální stránky (Bhat 2007). Neurčitá zájmena sestávají ze dvou částí: z modifikátoru, resp. příznaku neurčitosti (*ně-*, *málo-* nebo *-koli* v případě zájmen *někdo*, *málokdy*² a *jakýkoli*) a z interogativní báze označující různé ontologické kategorie (*-kdo*, *-kdy* a *jaký-* v případě výše zmíněných výrazů) (Haspelmath 1997; Padučeva 2015; Bondareva 2010). Jednou z vlastností indefinit, odlišujících je od jiných druhů zájmen, je mj. také schopnost tvořit řady (Haspelmath 1997: 21), tedy že daný modifikátor se pojí s různými ontologickými kategoriemi, např. *kdekdo* (osoba) – *kdejaký* (vlastnost) – *kdeco* (věc) – *kdejak* (způsob). Nemusí se však nutně pojit se všemi dostupnými

¹ Příklad z korpusu SYN v9 (online, 26. 4. 2022).

² V disertační práci pracuji s širším vymezením neurčitých zájmen. Mezi zájmena tedy neřadím pouze flektivní formy zastupující jmenné výrazy, tzv. pro-nomina, ale i tzv. pro-formy, zastupující příslovce, tvořené pomocí stejných modifikátorů.

bázemi (modifikátor *ně-* se např. spojuje s celou škálou interogativních bází, avšak ne s bází *proč* označující důvod **něproč*).

Neurčitá zájmena se od některých jiných druhů zájmen odlišují především na základě své sémantiky. Stejně jako jiné výrazy řadící se mezi indefinita označují nějaký neurčitý referent, který zůstává pro mluvčího, a tedy i pro příjemce sdělení neidentifikovatelný (Haspelmath 1997: 11).

Zájmena jsou v literatuře často považována za uzavřený slovní druh, tedy ohraničenou skupinu výrazů, kterou není možné doplnit o novější prostředky vznikající gramatikalizačními procesy. Dosavadní výzkumy neurčitých zájmen ale ukazují, že lze v celé řadě jazyků najít výrazy odpovídající funkcionalitě, sémantice i chování neurčitých zájmen (Padučeva 2015). Na základě toho mnoho přístupů pracuje s rozdělením neurčitých zájmen na zájmena tradiční nebo jednoduchá (např. *někdo/něco* atp. v češtině nebo *jemand/etwas* v němčině) a na zájmena složená, tedy vzniklá gramatikalizačními procesy z jiných slovních druhů či frází opakovaně se spojujících s interogativními zájmeny (např. *bůhvíkdo/bůhvíjaký* v češtině nebo *weiß der Geier/Kuckuck/Himmel/Henker was* v němčině) (např. Fisun 2016). Toto rozdělení se však zdá irelevantní, neboť i tradiční zájmena se skládají z více částí, z nichž jedna je tvořena tázacím zájmenem (*ně-kdo*). Jediným rozdílem v tomto ohledu by mohla být skutečnost, že u tzv. tradičních/jednoduchých neurčitých zájmen převažuje právě sémantika neurčitého referentu, kdežto složená neurčitá zájmena si ponechávají ještě jiné významy, zčásti zděděné ze zdrojové konstrukce (např. kvantitativní význam u zájmen s modifikátorem *málo-*) (Haspelmath 1997).

V návaznosti na dosavadní průzkum neurčitých zájmen, především v oblasti ruštiny, bylo pomocí kolokační analýzy interogativních zájmen *kdo, co, kde, kdy, jak, proč, jaký, který, čím, kolik, kudy, kam a odkud* prokázáno, že i v češtině lze najít různě gramatikalizované prostředky s funkcí neurčitého zájmena. Méně gramatikalizované výrazy však oproti těm gramatikalizovaným většinou chybí ve výčtu inventáře neurčitých zájmen, jaký uvádí dostupná odborná literatura.

Pomocí kolokační analýzy se podařilo identifikovat tyto výrazy s funkcí neurčitého zájmena (s různým gramatikalizačním statutem): *bůhví-, co já vím-, čtvrtí-, -chce/-chceš/-chcete, jedno-, -(je) libo, kde-, kdoví-, -koli(v), lec-, leda(s)-, lhostejno-, málo-, mnoho-, ně-, nechápu-, není jasné-, netuším-, nevím-, neznámo-, nikdo neví-, sotva-, těžko říct-, všeli-, -si,*

zřídka-. Z tohoto výčtu je zřejmé, že převažují prefigovaná zájmena, u nichž modifikátor předchází interogativní bázi. Tato zájmena jsou v uvedeném seznamu značena spojovníkem za zmíněným modifikátorem. U mnoha nalezených prostředků byla pozorována pravopisná variace. Zatímco silně gramatikalizovaná zájmena preferují podobu psanou dohromady – modifikátor tedy tvoří s interogativní bází jednu ortografickou jednotku –, u méně gramatikalizovaných konstrukcí je doloženo více variant. Ortografická variace zároveň tvoří jeden z parametrů gramatikalizace podle Lehmana (2015). Kromě ortografické podoby varíují především méně gramatikalizovaná zájmena i stylově (*co já vím* × *co já vim*), případně morfologicky (*-chce* × *-chceš* × *-chcete*). Tyto parametry předkládaná práce krátce komentuje.

4 Výzkumné otázky a hypotézy

Disertační práce a výzkum s ní spojený se snaží nalézt odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Je jednou ze složek významu neurčitých zájmen význam evaluativní?
- Pokud ano, jedná se spíše o evaluativní význam pozitivní, nebo negativní? Liší se tento význam u jednotlivých neurčitých zájmen?
- Spojují se neurčitá zájmena ve výpovědi s evaluativními prostředky?
- Pokud ano, jedná se o prostředky s pozitivním, či negativním hodnocením?
- Ovlivňují neurčitá zájmena význam celé výpovědi s ohledem na její evaluativní charakter?
- Lze u neurčitých zájmen konstatovat tendenci vyskytovat se v určitých typických vzorcích s evaluativními výrazy?
- Lze u neurčitých zájmen konstatovat tendenci spojovat se s určitými typickými morfosyntaktickými strukturami (koligace)?

Na základě těchto výzkumných otázek a zmínek o evaluativním charakteru neurčitých zájmen v prostudované literatuře byly formulovány následující hypotézy a očekávané závěry:

- Složená neurčitá zájmena mají evaluativní charakter. Podíl evaluativní složky na celém významu zájmen však klesá s rostoucím stupněm gramatikalizace. Tak např. zájmena s modifikátorem *ně-*, uváděná jako tradiční neurčitá zájmena, mají neutrální význam a nenesou ve výpovědi význam hodnocení.

- Neurčitá zájmena s vyšším stupněm gramatikalizace preferují neutrální okolí.
- Neurčitá zájmena, jejichž modifikátorem je původně slovesná fráze (např. *kdo víco*), mají vyšší podíl evaluativního významu oproti jiným.
- Méně gramatikalizovaná neurčitá zájmena se spojují spíše s negativním evaluativním prostředím.
- Podíl evaluativních kolokátů neurčitých zájmen je závislý na tom, jaký slovní druh v kolokačním seznamu převažuje. Substantivní či adjektivní kolokáty převážně mají evaluativní význam, verbální kolokáty jsou naopak převážně neutrální.
- Neurčitá zájmena ovlivňují charakter výpovědi s ohledem na evaluativní význam a mohou způsobit posun evaluativního významu na škále *pozitivní – negativní*.
- Neurčitá zájmena podle prostudované literatury preferují jisté gramatické vzorce, např. výskyt v záporných (negovaných) větách nebo výskyt s konjunktivem, imperativem či modálními slovesy a podobně. Tyto gramatické vzorce ovlivňují posun významu celé výpovědi s ohledem na evaluativní charakter, neurčitá zájmena tento posun mohou zesílit nebo zeslabit.

5 Metodologie

Na úrovni textu se lze setkat s tendencí evaluativních výrazů sdružovat se a vzájemně se ovlivňovat. Touto vlastností se zabývá koncept tzv. evaluativní nebo emotivní prozodie (Morley – Partington 2009; Partington 2014). Mezi hlavní charakteristiky evaluativní prozodie patří mj.:

- a) Jedná se o vlastnost slov nebo skupin frází, které se opakovaně vyskytují vedle sebe. Označuje sémantickou preferenci určitých jazykových jednotek (viz příklad (2) a sloveso *hrozit* preferující v okolí výrazy s negativním hodnocením).
- b) Projevuje se jednak na synchronní úrovni – šíří se na úrovni ko-textu a ovlivňuje obecnou interpretaci dané výpovědi v celém kontextu –, jednak také na diachronní úrovni – jazykové jednotky opakovaně se vyskytující vedle sebe a vzájemně se ovlivňující ve významu přispívají k sémantické změně.
- c) Jde o důvod, proč jsou určité jednotky užity místo jiných, mnohdy synonymních výrazů, pakliže je ve výpovědi užít nějaký evaluativní výraz (viz příklad (3) a užití slovesa *čekat*, opakovaně se vyskytujícího vedle pozitivních hodnotících (*povýšení*),

versus příklad (4), kde je tato harmonie narušena – sloveso *hrozit* preferuje negativní hodnoticí výrazy, *povýšení* je pozitivní hodnoticí výraz).

- d) Evaluativní prozodie se mohou lišit v případě různého syntaktického prostředí, různých diskurzních typů a také podle toho, zda se jedná o doslovné nebo obrazné vyjádření.
- e) Narušení evaluativní prozodie ve výpovědi vede k ironii (viz příklad (4)).

- (2) Příměří s Polskem z roku 1629 vypršelo v roce 1635, a vzhledem k tomu, že právě skončila polská válka s Tureckem a Ruskem, *hrozilo* skutečné *nebezpečí*, že Polsko znovu oživí svůj starý spor se Švédskem.
- (3) Když budu držet basu s vedením a pohlídám si papíry, mám vyhráno. Pak ještě stáhnu z internetu nějakou hlubokomyslnou práci z teorie pedagogiky a *čeká* mě *povýšení*.
- (4) V práci mi navíc „*hrozilo*“ *povýšení* na spolumajitelku firmy s hračkami, kde jsem doted' dělala pravou ruku majitele, takže vlastně opravdu bylo co slavit.³

Pro zodpovězení výzkumných otázek a potvrzení či vyvrácení hypotéz byla v souladu s principem fungování evaluativní prozodie zvolena kolokační analýza vybraných neurčitých zájmen (konkrétně neurčitých zájmen s modifikátory *bůhví-*, – *chceš/chcete*, *kde-*, *kdoví-*, *lec-*, *leda(s)-*, *málo-*, *ně-*, *(já)nevím-* / *(já)nevím -*, *neznámo-*, *-sí*). Kolokační analýza byla provedena v korpusu internetových textů csTenTen v17. Vyhledávaným lemmatem bylo vždy samotné zájmeno s interogativními bázemi *kdo*, *co*, *kde*, *kdy*, *jak*, *proč*, *jaký*, *kteřý*, *čí*, *kolik*, *kudy*, *kam*, *odkud*, s případnými variacemi. Jako asociační míra kolokační analýzy byla zvolena míra *logDice* pro získání pokud možno typických kolokací zvolených neurčitých zájmen (Rychlý et al., 2008). Anotovány byly kolokáty s asociační mírou minimálně 0. U gramatikalizovaných neurčitých zájmen či zájmen, kde byla splněna podmínka *logDice* minimálně 0, bylo hodnoceno 500 kolokátů (*bůhví-*, – *chceš/chcete*, *kde-*, *kdoví-*, *lec-*, *leda(s)-*, *málo-*, *ně-*, *neznámo-*, *-sí*), u méně gramatikalizovaných neurčitých zájmen bylo hodnoceno množství kolokátů odpovídajících podmínce *logDice* min. 0 (*(já)nevím-*), v průměru 300 kolokátů.

---

³ Příklady (2), (3) a (4) z korpusu SYN v9 (online, 5. 6. 2023).

Kolokáty byly hodnoceny na základě těchto hodnot: slovní druh, evaluativní síla kolokátu, evaluativní síla kolokátu na základě jeho definice ve vybraných lexikografických dílech, morfosyntaktické konstrukce převažující nebo opakovaně se objevující v konkordancích (*koligace*, Lehečka 2015), konkrétní konstrukce, v nichž se neurčité zájmeno a kolokát objevuje a které se opakovaně objevují v konkordancích, konkrétní ontologické kategorie, které se s daným kolokátem spojují. Zhodnocení evaluativního významu kolokátu ve spojení s neurčitým zájmenem se provádí na základě předem stanovených kritérií pro jednotlivé body evaluativní škály, s níž předkládaná analýza pracuje. Ta se skládá z hraničních bodů *negativní – pozitivní*, ze středního pólu *neutrální*, předpokládajícího neexistující evaluativní význam, a ze dvou mezihodnot *spíše negativní* resp. *neutrální s tendencí k negativnímu významu* a *spíše pozitivní* resp. *neutrální s tendencí k pozitivnímu významu*. Tyto body škály slouží i pro identifikaci významu, který uvádí vybrané slovníky češtiny. Užití lexikografických děl a jejich popisu významu zkoumaných kolokátů má při analýze několik cílů:

a) Slovníkové definice významu, resp. jejich autoři jsou zde považovány za jakýsi crowdsourcingový materiál. Vychází se z toho, že slovníková definice vzniká za spolupráce několika odborníků jak na lingvistiku, tak na jiné oblasti zkoumání v případě odborných termínů. Výsledná definice významu je tedy chápána jako objektivizovaný popis jinak subjektivní kategorie, jakou evaluativní význam dozajista je.

b) Pomocí významu identifikovaného ve slovníkových definicích lze zpravidla rozpoznat, zda má daný prostředek bez ohledu na souvškyt s neurčitým zájmenem evaluativní či neutrální význam. I na základě tohoto obecného měřítka je pak možné zhodnotit, zda dané neurčité zájmeno tenduje k výskytu v evaluativním kontextu či nikoli.

c) Slovníkové definice zde slouží kromě toho také pro poznání zdrojového významu daného kolokátu bez ohledu na jeho význam při souvškytu s neurčitým zájmenem. Tento zdrojový význam může být následně porovnán s tím, který nese samotné spojení ve zkoumaných datech. Jejich případný rozdíl tvoří pak bázi pro poznání, která neurčitá zájmena tendují k ovlivňování významu svého okolí a k vytváření jakési evaluativní harmonie. Tento rozdíl je v předkládané práci označován jako posun významu. Nejedná se však o posun významu v čase, nýbrž o posun způsobený kontextem. Výchozí hodnotou takového posunu je pak právě slovníkový význam daného kolokátu.

Z dalších sledovaných kategorií hrají důležitou roli především pozorované koligace, tj. gramatické, morfosyntaktické struktury, s nimiž se dané neurčité zájmeno opakovaně spojuje. Tyto zčásti slouží také jako základ kritérií, na jejichž bázi je určitému kolokátu přiřazena jistá hodnota na evaluativní škále. Mezi takové struktury se řadí například negace, ovlivňující „přepólování“ pozitivního významu v negativní. Při souvýskytu negace, pozitivního kolokátu a neurčitého zájmena však konstrukce nezůstává čistě silně negativní, nýbrž je díky neurčitému zájmenu oslabena, čímž vzniká význam „spíše negativní“.

U hodnocení samotných konkordancí, resp. konkrétních spojení neurčitých zájmen s kolokáty, byla ověřována mezianotátorská shoda. Ta byla provedena na omezeném vzorku deseti náhodných kolokátů pro každé zájmeno, tedy na 110 výrazech. Shoda byla následně změřena pomocí testu Cohena kappu. Ta dosahuje v tomto případě výsledku 0,38 a ukazuje tedy na přiměřenou shodu. Z tohoto hlediska by mohl být výsledek uspokojivější a s větší výpovědní hodnotou, pokud by mezianotátorská shoda byla prověřena na širším vzorku. Jednu z možností budoucích bádání lze tedy spatřovat v této oblasti.

6 Výsledky

Na základě výsledků analýzy byl u většiny zájmen identifikován silnější či slabší evaluativní význam, a to především silnější či slabší negativita. Tento poznatek může vést k závěru, že je neurčitost, neurčitelnost nebo neidentifikovatelnost objektu, osoby, situace apod. vnímána spíše negativně, především v souvislosti s nedostatkem informací. Uživatelé jazyka v takových případech chybí důležité indicie pro identifikaci a následná neznalost faktů vede k automatickému negativnímu hodnocení daného objektu, dané osoby či situace apod. Nezřídka je toto negativní hodnocení doprovázeno frustrací či dalšími negativními pocity i emocemi.

Jako jednoznačně negativní neurčité zájmeno se jeví zájmeno s modifikátorem *kde*. Nejenže se toto neurčité zájmeno hojně spojuje s negativními kolokáty, ale ani jejich negativní hodnotu neoslabuje či neneutralizuje. V kolokačním seznamu tohoto zájmena bylo proti ostatním zkoumaným zájmenům odhaleno nejvyšší procento silně negativních výrazů, hodnocených ve slovnících jako pejorativní, hanlivé a podobně.

Kromě zájmen *chceš*-, *ně*-, *neznámo*- a *-si* tendují zájmena k souvýskytu s evaluativními prostředky. Tato zmíněná čtyři zájmena ve svém okolí naproti tomu preferují neutrální výrazy. Neutrální ladění je nejsilnější u modifikátoru *ně*-. Toto zájmeno nejenže

upřednostňuje neutrální kontext, ale ani tuto neutralitu nenarušuje nebo nepřispívá k jejímu posunu v negativním ani pozitivním směru. Kromě tohoto zájmena však nebylo potvrzeno, že by neutrální význam zájmen souvisel s jejich vyšší mírou gramatikalizace. Příkladem pro vyvrácení takové hypotézy je mimo jiné zmiňované negativní zájmeno s modifikátorem *kde-*, jež je hodnoceno jako silně gramatikalizované.

Kromě zájmen s modifikátory *kde-*, *ně-*, částečně i s *neznámo-* a *-si* je rozpoznán zásadní vliv neurčitého zájmena na posun zdrojového významu daného kolokátu. Mezi zájmena s hlavním vlivem na posun významu patří zájmena s modifikátory *bůhví-* a *kdoví-*. Vliv na posun v negativním směru má i zájmeno s modifikátorem *neznámo-*, ovlivňující výchozí neutralitu. Zájmena s modifikátorem *lec-* a *leda(s)-* mají schopnost oslabovat evaluativní význam. Žádný nebo velmi malý vliv na posun významu je pak identifikován u zájmen s modifikátory *kde-*, *ně-* a *-si*, přičemž poslední dvě si uchovávají víceméně neutrální význam.

Vedle míry gramatikalizace nebyla zjištěna žádná souvislost ani se slovním druhem, jenž v kolokačním seznamu vybraného zájmena převažuje. Při převaze verbálních kolokátů bylo předpokládáno, že budou hodnoceny spíše jako neutrální. To se například v souvislosti s již zmíněnými vlastnostmi nepotvrdilo u zájmen s modifikátorem *kde-*.

Při analýze byla pozorována tendence mnoha z vybraných zájmen spojovat se s různými typickými morfosyntaktickými strukturami. Neurčitá zájmena s modifikátory *bůhví-* a *kdoví-* ve spojení se (spíše) pozitivními kolokáty se kupříkladu vyskytují z velké části v záporných (negovaných) větách. Dále se zájmeno s modifikátorem *neznámo-* spojuje často s verbálními kolokáty s prefixy *od-*, *vy-* či *z-*. U jiných zájmen (*-chceš*, *lec-*, *leda(s)-*) byla zjištěna jistá afinita k výskytu s modálními konstrukcemi.

Charakteristika základních pojmů užívaných v práci

Evaluativita/evaluace/hodnocení

Za evaluaci považuji vyjádření názoru mluvčího ohledně kvality, formy, vzhledu, chování nebo stavu nějakého objektu (osoby, předmětu, situace apod.) či vyjádření emocí nebo pocitů mluvčího, které v něm určitý objekt vzbuzuje. Modalita představuje příbuznou/blízkou sémantickou kategorii, ale nejedná se o podkategorii ani o nadřazenou kategorii evaluativity.

Evaluativní jazykové prostředky se neomezují jen na lexikum. Evaluativní význam mohou mít i gramatické, syntaktické a nonverbální struktury. Evaluativní prostředky se vzájemně ovlivňují, na evaluativitu textu tedy není možné nahlížet na základě pouhých vět nebo samostatných výrazů, ale je důležité brát v úvahu jejich jazykové okolí (viz příklad (1) dříve) a situační faktory.

Evaluativní význam

Evaluativní význam nesou všechny prostředky, jež je možné dle výše uvedené definice označit za evaluativní. Nejedná se o vymezení na základě dichotomie *dobrý/pozitivní – špatný/negativní*, ale o škálu vzájemně se prolínajících hodnot, jejíž hraniční body tvoří póly *pozitivní* a *negativní*.

Neurčitá zájmena

Mezi neurčitá zájmena se řadí výrazy označující neurčitý referent, tedy osobu/předmět/situaci apod., který zůstává pro mluvčího, a tedy i příjemce sdělení neidentifikovaný a neidentifikovatelný. Formálně jsou tvořena dvěma částmi, a to modifikátorem (např. *ně-*, *bůhví-* nebo *-koli*) a interogativní bází mající formu shodnou s tázacími zájmeny a příslovci (*-kdo*, *-proč*). Tyto dvě části mohou tvořit jednu či více ortografických jednotek. Mezi neurčitá zájmena nejsou v této práci řazena záporná zájmena (*nikdo*, *nic*). Neurčitá zájmena jako třídu se zde nevydělují na základě společné morfologické charakteristiky, tedy možnosti je deklinovat. Řadí se sem tedy i příslovce tvořená stejnými modifikátory jako skloňovatelná zájmena (tedy např. *bůhvíco*, ale také *bůhvíkdy* či *bůhvíproč*).

Modifikátor neurčitých zájmen

Jedna ze dvou částí neurčitého zájmena. Jedná se o marker neurčitosti. U neurčitých zájmen nese význam neurčitého referentu a případné významy zděděné z původní konstrukce či evaluativní význam.

Ontologická kategorie

Mezi ontologické kategorie se zde řadí kategorie osoby, předmětu/věci, místa, času, způsobu, příčiny/důsledku, vlastnosti, posesora, kvantity. Ontologickou kategorií vyjadřuje interogativní báze, tedy jedna ze dvou částí neurčitého zájmena. Tato interogativní báze odpovídá formě tázacích zájmen a příslovcí.

Kolokace

Za kolokaci se v práci považuje obvyklá a opakující se kookurence dvou (a více) slov na syntagmatické úrovni s jinými lexikálními jednotkami (definice navazující na tradici Firtha 1957), daná mj. vzdáleností (vzdálenost 3 zprava i zleva od jádra kolokace, tedy daného neurčitého zájmena) a statistickou signifikancí této kookurence. V některých případech může přesahovat hranici věty, pokud se kolokát k jádru sémanticky či syntakticky vztahuje (např. spojka *ale* či částice *ostatně* uvozující větu následující za větou, v níž bylo užito neurčité zájmeno).

Literatura

Bednarek, M. (2008). *Emotion Talk across Corpora*. Houndmills/New York: Palgrave Macmillan.

Bhat, D. N. S. (2007). *Pronouns*. Oxford: Oxford University Press.

Biber, D. et al. (1999): *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow/Essex: Pearson Education Ltd.

Bondareva, G. A. (2010). *Составные местоимения в русском языке* [disertační práce]. Voronež.

Bylinina, E. (2010). Depreciative indefinites: Evidence from Russian. In: Gerhild Zybatow et al. (eds.), *Formal studies in Slavic linguistics: Proceedings of Formal Description of Slavic Languages 7.5*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 191–207.

Dolník, J. (2005): Wertehaltung und Modalität. In: Hansen, B. – Karlík, P. (eds.), *Modality in Slavonic Languages. New perspectives*. München: Sagner, s. 25–37.

Firth, J. R. (1951/1957): Modes of meaning. *Papers in Linguistics*, 1934–1951. Oxford: Oxford University Press.

Fisun, R. (2016). Об определенности неопределенных местоимений (Вестник Московского государственного областного университета). *Русская филология*, 5, s. 158–170.

Haspelmath, M. (1997). *Indefinite pronouns* (Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory). Oxford: Oxford University Press.

Hunston, S. (2007). Semantic prosody revisited. *International Journal of Corpus Linguistics* 12, s. 249–268.

Hunston, S. (2011). *Corpus approaches to evaluation: Phraseology and evaluative language*. London: Routledge.

Hunston, S. – Thompson, G. (eds.) (2000): *Evaluation in Text*. Oxford: Oxford University Press.

Lehecka, T. (2015): Collocation and colligation. In: J. Östman – J. Verschueren (eds.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 1–20.

Lehmann, Ch. (2015): *Thoughts on grammaticalization*. 3. Auflage. Berlin: Language Science Press.

Martin, J. R. – White, P. R. R. (2005): *The language of Evaluation. Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.

Morley, J. – Partington A. 2009. A few Frequently Asked Questions about semantic – or evaluative – prosody. *International Journal of Corpus Linguistics* 14, s. 139–158.

Padučeva, E. V. (2015) Snjataja utverditel'nost' i neveridiktal'nost' (na primere russkich mestoimenij otricateľnoj poljarnosti). *Russian Linguistics*, 2(39), s. 129–162.

Partington, A. (2014). Evaluative Prosody. In: Aijmer, K. – Rühlemann, Ch. (eds.), *Corpus Pragmatics. A Handbook*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 279–303.

Rychlý, P. (2008). A lexicographer-friendly association score. In: P. Sojka – A. Horák (eds.), *Proceedings of Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, RASLAN*. Brno: Masaryk University, s. 6–9.

Veselovská, K. (2017). *Sentiment Analysis in Czech*. Praha: Institute of Formal and Applied Linguistics.

Dosavadní odborná a publikační činnost

Dosažená praxe

- od 2023 vědecká pracovnice / koordinátorka magisterského programu Mehrsprachigkeit und Regionalität, Institut für Deutsch als Zweitsprache, Fakultät für Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften, Universität Regensburg
- 2019–2022 vědecká pracovnice, Institut für Slavistik, Fakultät für Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften, Universität Regensburg
- 2017–2019 odborná pracovnice výzkumu a vývoje, oddělení jazykové kultury, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
- 2014–2016 excerptorka, oddělení současné lexikologie a lexikografie, Ústav pro jazyk český, AV ČR, v. v. i.

Redakční činnost

- 2018–2021 redaktorka časopisu Naše řeč

Spolupráce na grantech

- 2019–2022 *Zusammengesetzte Indefinitpronomen in slavischen Sprachen. Ein Beitrag zur semantischen Karte der Indefinitheit der zweiten Generation* (DFG-HA 2659/10-1), projekt financovaný agenturou Deutsche Forschungsgemeinschaft; řešitel: Prof. Dr. Björn Hansen
- 2017–2019 *Zpřístupnění dotazů jazykové poradny v lingvisticky strukturované databázi* (DG16P02B009, 2016–2019), projekt udělený Ministerstvem kultury ČR; řešitel: PhDr. Martin Prošek, Ph.D., spoluřešitel: doc. Ing. Luděk Müller, Ph.D.
- 2017 *Publicistika a korespondence Karla Havlíčka* (GAČR 17-13671S); řešitel: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.
- 2014–2016 *Korespondence Karla Havlíčka* (GAČR P406/12/0691); řešitel: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.

Publikační činnost (monografie a kolektivní publikace)

Rybová, M. (2021): Die sog. frustrative Konstruktion *n(i)e a n(i)e* + Infinitiv im Tschechischen und Slowakischen und ihre deutschen Äquivalente. In: Kloudová, V. – Šemelík, M. – Racochová, A. – Koptík, T. (Eds.), *Spielräume der modernen linguistischen Forschung*. Praha: Karolinum, s. 152–165.

Rybová, M. (2016): Neohebné slovní druhy v korespondenci Karla Havlíčka. In: Rychnovská, L. – Adam, R. et al. (2016): *Karel Havlíček ve světle korespondence*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 110–120.

Články v periodikách a konferenčních sbornících

Rybová, M. (2018): Konstrukce *ne a ne* + infinitiv a její německé protějšky. In: Butašová, A. – Benko, V. – Puchovská, Z. (eds.), *ARANEA 2018 Web Corpora as a Language Training Tool*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 23.–24. 11. 2018. Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, s. 125–133.

Rybová, M. (2018): K prostředkům jistotní modalit v korespondenci Karla Havlíčka. *Naše řeč*, 101(1), s. 58–63.

Odborné přednášky

Rybová, M. (2022): Evaluativität und Indefinitheit: Wie evaluativ sind die Indefinitpronomina? *Linguistisches Kolloquium*, Regensburg, 14. 12. 2022.

Rybová, M. (2022): Wenn Bewertung und Indefinitheit wie Pech und Schwefel zusammenhalten: eine Kollokationsanalyse der zusammengesetzten Indefinitpronomina im Tschechischen. *14. Deutscher Slavistiktag*, Bochum, 21.–24. 9. 2022.

Rybová, M. (2022): When evaluativity and indefiniteness are as thick as thieves: some remarks on the evaluativity of compound indefinite pronouns in Czech. *International Conference on Intercultural Pragmatics and Communication (INPRA9)*, Brisbane, Australia, 21.–23. 6. 2022.

Rybová, M. (2022): Weiß der Geier was sie damit meinen: Zur Evaluativität der zusammengesetzten Pronomina im Tschechischen. *Přednáška na slavistickém semináři na univerzitě Tübingen*, Tübingen, 27. 4. 2022.

Rybová, M. (2022): They go together like a horse and carriage: On evaluative prosody of compound indefinite pronouns in Czech. *Workshop on Czech in empirical and comparative perspectives*, Jena, 4.–5. 3. 2022.

Rybová, M. (2021): Zur Beziehung zwischen Evaluativität und Indefinitheit am Beispiel des zusammengesetzten Indefinitpronomens mit dem Modifikator *bůhví*-. *Online-Kolloquium Slavistische Linguistik*, 18. 6. 2021.

Rybová, M. (2021): Some remarks on the relation of evaluativity and indefiniteness on the example of Czech compound indefinite pronouns. *7th Young Linguists' Meeting in Poznań*, online, 23.–25. 4. 2021.

Januška, J. – Baštová, B. – Martínek, F. – Lehečková, E. – Rybová, M. – Glogarová, A. – Genserová, B. (2019): Tracking down linguistic convergence, *CENTRAL Workshop*, Berlín, 20.–22. 6. 2019.

Rybová, M. (2018): Konstrukce *ne a ne + INF* a její německé protějšky. *ARANEA 2018 Web Corpora as a Language Training Tool*, Bratislava, 23.–24. 11. 2018.

Martínek, F. – Rybová, M. (2018): O partikulizaci v dopisech Karla Havlíčka. Příspěvek pronesený v rámci odborného semináře *Soukromá písemná komunikace, Jazykovědné sdružení*, Praha, 22. 11. 2018.

Rybová, M. (2018): "Es will und will nicht enden." Eine frustrative Konstruktion im Deutschen? Konference *PRAGESTT*, Praha, 23.–24. 3. 2018.

Yazhinova, U. – Rybová, M. (2017): The frustrative construction in Czech and Slovak – fact or fiction?, *Areal Convergence in Eastern Central European Languages and Beyond*, Berlín, 27.–29. 9. 2017.

Rybová, M. (2017): K prostředkům jistotní modality v korespondenci Karla Havlíčka. *Konference 100 let Naší řeči*, Praha, 9.–11. 1. 2017.

Martínek, F. – Rybová, M. (2016): Modální částice v korespondenci Karla Havlíčka. *Korpusová lingvistika Praha 2016*, 17. 9. 2016.

Popularizační texty a přednášky

2019–2021 pravidelné jazykové koutky pro Lidové noviny

Nzimba, S. – Rybová, M. – Sláma, J. (2019, v tisku): Selfičkářka dodebatovala u burčákomatu před retrobarákem aneb Jak se sbírají nová slova. In: Lišková, M. – Šemelík, M. (eds.): *Jak se píší slovníky aneb Lexikografie pro každého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Martinkovičová, B. – Rybová, M. (2018): Darf ich Sie etwas zur Sprache fragen? Oder Die tschechische Sprachberatung. *Přednáška pronesená 6. 2. 2018 v Českém centru v Berlíně*.

Výuka

LS 2023 (Hoch)Deutsch als Zweitsprache – Institut für Deutsch als Zweitsprache, Fakultät für Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften, Universität Regensburg

LS 2018/2019 seminář praktické češtiny – Ústav jazyků a komunikace neslyšících,
ZS 2019/2020 Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

2016–2019 přípravné kurzy na přijímací zkoušky z českého jazyka na gymnázium, Gymnázium Arabská, Arabská 14, Praha

Organizační činnost

od 2016 *Lingvistika Praha* (2013–2016) / *Linguistics Prague* (2017–dosud), FF UK a ÚJČ AV ČR, Praha; spoluorganizátorka (2016–2018, 2020–dosud), hlavní organizátorka (2018–2019)

od 2016 studentský workshop *Žďárek*, ÚČJTK FF UK; spoluorganizátorka

2015–2019 *PRAGESTT (Prager Germanistische Studententagung)*, ÚGS FF UK, Praha; spoluorganizátorka

Stáže

srpen 2014 FTSK Germersheim, Universität Mainz (letní kurz překladatelství /
úvod do tlumočení; stipendium DAAD)

srpen 2017 FTSK Germersheim, Universität Mainz (letní kurz tlumočení; stipen-
dium DAAD)

Ostatní

externí členka badatelského týmu Experimental Research on Central European Lan-
guages Lab (ERCEL Lab) při FF UK